

Ramzes II.

Reketi, Vedran

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:543711>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-06-07**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij povijesti i filozofije

Vedran Reketi

Ramzes II.

Završni rad

Mentor : Doc.dr.sc. Jasna Šimić

Osijek, 2011.

Sažetak

Došavši na vlast još za vrijeme vladavine oca Setija I., Ramzes II. nastavlja ratovanje s Hetitima. Nakon bitke kod Kadeša (1286. pr. Kr.) koja se vodila u Siriji na obalama rijeke Oront, on potpisuje sporazum o miru. Taj je tekst na egipatskom i akadskom jeziku sačuvan do danas. Pod njegovom vlašću, koja je trajala čak 67 godina, zabilježen je velik graditeljski polet. Grade se brojni hramovi u Abu Simbelu, Memfisu, Bubastisu, Abidu i zapadnoj Tebi, a neki se samo nadograđuju i ukrašavaju (Abid, Karnak i Luxor). Ramzes II. osniva i novu prijestolnicu u delti Nila : drevni glavni grad Hiksa – Avaris, on naziva Per-Ramese. Uz Ramzesa II., spominju se i imena njegovih žena od kojih su dvije najslavnije : Nefertari i Izida – nofret. Ova posljednja, koje grobnica nije do sada pronađena podarila je Ramzesu nasljednika, sina Merenptaha. Što se tiče Egipta za vrijeme vladavine Ramzesa II. bit će riječi o glavnim svetkovinama, životu na selu, zanimanjima i obrtima te o vojsci.

Ključne riječi : Ramzes II. , Ramesejon , Luxor , Abu Simbel , Nefertari , bitka kod Kadeša

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Uspon mladog faraona	5
3. Nova prijestolnica Per-Ramese	7
4. Bitka kod Kadeša	8
5. Ramzes – veliki graditelj	12
5.1 Ramesejon	12
5.2 Luxor	14
5.3 Karnak	15
5.4 Abu Simbel	15
5.5 Grobnica kraljice Nefertari	17
6. Kraj vladavine	18
7. Egipat u doba Ramzesa II.	19
7.1 Svetkovine i praznici	19
7.2 Život na selu	19
7.3 Zanimanja i obrti	20
7.4 Vojska	21
8. Literatura	22

1. Uvod

U sljedećem radu obradio sam život i djelo posljednjeg velikog egipatskog faraona Ramzesa II., najviše bazirano na gradnji hramova i vođenju ratova sa dugogodišnjim neprijateljima Hetitima.

U prvom dijelu rada pobliže sam opisao uspon mladog faraona koji je već za vrijeme vladavine oca Setija I. postao važna karika u upravljanju carstvom. Nakon uspostave samostalne vladavine, Ramzes ulazi u rat koji je opisan u nadolazećem poglavlju.

Veliki dio rada posvećen je velikim graditeljskim pothvatima faraona koji je stvorio jedne od najveličanstvenijih građevina u povijesti Egipta, te koji je bez imalo strahopoštovanja prema svojim precima „prisvajao“ građevine koje su oni stvarali.

Na kraju sam obuhvatio Egipat u doba vladavine Ramzesa II., ali samo neke od važnijih zanimanja i obaveza.

2. Uspon mladog faraona

Ramzes se rodio 1314. godine pr. Kr. i u javnosti se pojavio prvi put u dobi od deset godina (bio je zapovjednik vojske).Upravo tad je morao sa svojim ocem Setijem I. poći na vojni pohod, što je tada bilo sasvim uobičajeno. Ramzes je bio odabran za prijestolonasljednika premda ne bijaše najstariji Setijev sin. No jednom odabran, sustavno je pripravljan za nasljeđivanje prijestolja. Dok je Ramzes II. još bio mlad, Seti mu je prenio odgovorne državne zadaće, primjerice ustrojavanje građevinskih radova na hramu u Abydosu ili nadzor nad južnom pokrajinom Nubijom i njenim potkraljem. U to je doba prijestolonasljednik Ramzes imao već dvije žene. Prva je bila Nefertari, kraljevna iz pokrajinskoga plemstva, što znači da nije bila Sat-nisut (kraljevska kći). Oženio ju je kad mu bijaše četrnaest. Podrijetlo Izis- nefert, druge zakonite kraljeve supruge, nije poznato. Nefertari je bila majka prvoga i trećeg Ramzesovog sina, dok je Izis- nefert donijela na svijet drugoga i četvrtoga. Kasnije će roditi i Merenptaha, koji će nasljediti velikog Ramzesa. Njegova omiljena žena je ime Nefertari uzela pri krunidbi svojega supruga. Ono znači „Najljepša od svih“, no budući da nefer osim „lijep“, može značiti i „dobar“, to se ime može prevesti i kao „Najbolja od svih“. A da „Najbolja“ ipak nije bila majka Ramzesovome nasljedniku na prijestolju , treba pripisati iznimno dugome životu tog faraona. On je nadživio Nefertari i dvanaest svojih sinova, te je tek trinaesti postao nasljednik. Bio je to Merenptah. Kad bi mu za mladih dana žene i vojni poslovi ostavljali vremena, putovao je Ramzes zemljom i nadgledao građevinske zahvate i radove, koje su njegov otac ili on pokrenuli ili naložili obnavljanje postojećih zdanja. Gradnja posmrtnog hrama za njegovoga oca u Abydosu bila mu je pritom glavna zadaća. Tako je još u mladosti proputovao zemlju i dobro upoznao velike građevinske pothvate.

O odnosu Ramzesa II. prema majci Tuji jedva je išta poznato, no u svakome slučaju Ramzes se nije nikad stidio njenoga niskog podrijetla. Okolnost što mu je majka i Velika kraljeva supruga Setija I. bila tek kći jednoga vojnog zapovjednika konjičke postrojbe , a i djed joj je bio tek časnik, kao da je faraona ispunjavala izvjesnim ponosom. Naime, gdje god Ramzes II. spominje svoje pretke, nikad ne prešućuje njihov vojnički položaj i časti.¹

Dvojna vladavina oca Setija i sina Ramzesa može se smatrati i posljedicom dobrih odnosa između njih dvojice. Gotovo ni jedan faraon nije svojega sina toliko svestrano i temeljito

---

¹ Vandenberg, Philipp , Ramzes Veliki , A3 data , Zagreb , 2000., str: 22.-24.

pripremio za predstojeću vladarsku ulogu, toliko ga uključivao u službena zbivanja, toliko ga gurao pred oči javnosti – kao što je to Seti činio sa svojim sinom Ramzesom.²

Kao mlad kralj, tijekom svoje suvladavine s ocem, Ramzes je bio mjerodavan za sve što se odnosilo na Nubiju. Čak mu je i nubijski podkralj bio podređen. U to je doba Ramzes započeo i sa radovima na svojem hramu u Bet el-Waliju, dakle još za života svojega oca. Unatoč tome je hram bio dovršen tek kad je Ramzes već bio star čovjek. Nakon toga, mladi faraon je podigao u Nubiji odmah cijeli niz hramova. Gradio je po načelu, tako se barem čini, „na veliko je jeftinije...“ Kod el-Walija je bio najsjeverniji, slijedeći je ležao nedaleko Gerf Huseina. Blizu Wadi es-Sebua Ramzes je posvetio svetište Amonu i Ra-Harahtiju, dalje južnije leži hram Kuban, svetište Ra-Harahtija nalazimo i kod Ed-Durra, a na koncu su tu još i dva glasovita hrama uklesana u stijene u Abu Simbelu. Postojeće hramove, koji su se svidjeli Ramzesu, on je pregrađivao, primjerice svetište u Amadi, hram uklesan u stijene u Ellesiji, južni hram u Buhenu i onaj u Sesebi.³

Samostalna vladavina Ramzesa II. započela je između 8. dana 2. mjeseca pereta (zima) i 20. dana 4. mjeseca pereta. Nadnevak se može još pobliže određivati: Ramzes je svoju Sed svetkovinu, 30. obljetnicu stupanja na prijestolje, slavio uvijek na 1. dana mjeseca pereta odgovarajuće godine. A kalendar na Ramesejonu, posmrtnome Ramzesovom hramu, započinje s 3. mjesecom pereta, dakle u sredini egipatske godine. Za to postoji tek jedno pojašnjenje: Kalendar u njegovome posmrtnome hramu broji vrijeme od početka njegove samostalne vladavine. Prema tome, Ramzes II. najvjerojatnije je započeo samostalno vladati od 1. dana 3. mjeseca pereta 1290. godine pr. Kr. Po našem kalendaru, to je 15. prosinca 1290. godine pr. Kr.⁴

---

² Vandenberg, Philipp, Ramzes Veliki, A3 data, Zagreb, 2000., str: 38.

³ Vandenberg, Philipp, Ramzes Veliki, str: 46.

⁴ Isto, str: 50.

3. Nova prijestolnica Per-Ramese

Jedva je isteklo doba žalovanja za njegovim ocem, pa se Ramzes II. već zaputio na svojem sjajnom kraljevskom brodu, na čelu mnoštva plovila s pratnjom, izravno u istočni dio delte Nila...Namjerio je tamo utemeljiti novo središte kraljevstva, grad i prijestolnicu koja je trebala dobiti njegovo ime.Ramzes je pritom nastojao svoj novi grad smjestiti što dalje od Tebe. Novo sjedište premjestiti dalje na jug, prema Sudanu, bilo je nepovoljno iz sasvim praktičnih i zemljopisnih razloga. A stari Memfis na sjeveru bio mu je previše sapet prošlošću i predajom. Zato je smatrao kako mora „jedno do sada zapušteno područje otvoriti i oživjeti, time što će ga izgraditi i poboljšati njegove veze s Memfisom i cijelokupnim Gornjim Egiptom, ali i s preostalim područjem delte i susjednim zemljama“.

Grad je niknuo iz temelja propale prijestolnice Hiksa, grada koji su oni podignuli i nazvali Avaris. Faraon je svoj grad nazvao Per-Ramese Mariamun, tj.“Boravište Ramzesovo, Miljenika Amonovog“.

Palača i hramovi novoga grada širili su se na nekih 30 hektara, pa su tako zauzimali veće područje od onoga na kojem su u Zapadnoj Tebi ležali hram i palače Ramesejona.

Per-Ramese je bio isključivo kraljev grad, a ne boravište za pučanstvo...Prijestolnica je građena prema vladarevim vlastitim zamislima, prema vlastitim željama i za vlastitu slavu. Bila je to prva Aleksandrija, prvi Peterburg, a ne nekakvo privremeno ratno sjedište. Jednom riječju, od tada novo sjedište i prijestolnica. Čovjek poput Ramzesa jednostavno je trebao novi glavni grad. Per-Ramese je to ostao tijekom XIX. pa sve do XXI. dinastije, punih 350 godina. Teba, zvana „grad sa stotinu vrata“ bila je prijestolnicom tek 250 godina.

Nakon Ramesida, negdje poslije XXI. dinastije Per-Ramese je preimenovan u Tanis. Grad je bio naseljen još u doba Rimljana, no zatim mu se gube tragovi.⁵

---

⁵ Isto , str: 127.-128.

4. Bitka kod Kadeša

Pete godine svoga vladanja (1286. godine pr. Kr.) započinje Ramzes veliki rat protiv tada najopasnijih protivnika egipatske imperijalne politike – Hetita, koji nikako nisu htjeli dopustiti dalje napredovanje Egipćana u Siriji. Hetiti nisu nipošto bili onako potučeni kako bi se to dalo zaključiti iz egipatskih izvora. Štoviše, njihova je situacija u Siriji bila kud i kamo povoljnija od egipatske, jer su oni bili u neposrednom susjedstvu tih krajeva, mogli su pratiti iz bliza događaje, a vojska im nije trebala prevaljivati velike prostore, ugrožena često od urođeničkih plemena. Osim toga tada je Hetitima vladao kralj Muvatali, odličan ratnik i čovjek pun ambicije i energije. On je htio na svaki način se obračunati sa Egipćanima u Siriji i da ih potisne prema jugu. Naročito je djelovalo na Muvatala otpad Amorićana od Hetita i njihovo priključenje Egiptu. Zbog svega toga Muvatal se spremao na veliki napad na Egipćane. U tu svrhu obrazovao je veliku koaliciju. U tu su koaliciju ušle sve zemlje Male Azije, koje su više ili manje stajale pod hetitskom vrhovnom vlašću, zatim otoci Egejskog mora, razni sirijski knezovi. Preko dvadeset raznih plemena i kneževina ušlo je u taj savez protiv Egipta. Znajući kakva opasnost prijete egipatskim interesima u Siriji, kreće Ramzes sa četiri vojske kopnenim putem prema Kadešu.⁶

Iz Per-Ramesea je dolazila Združena postrojba Set, iz Memfisa Združena postrojba Ptah, iz Heliopolisa Združena postrojba Ra, a iz Tebe Združena postrojba Amon. Nosile su imena najmoćnijih egipatskih bogova, a bila je to doista zastrašujuća igra golemog ratnog stroja.⁷

Političke namjere obaju suparnika bile su jasne. Za obje strane, i Egipćane i Hetite, u igri je prevlast u Siriji. Ramzes sa svoje četiri združene postrojbe napreduje obalnom cestom prema sjeveru. Nedugo zatim on napušta obalnu cestu i nastavlja uz rijeku Oront u zapadnoj Siriji prema sjeveru. Na toj rijeci, jugozapadno od današnjeg grada Homs, leži Kadeš.⁸

Ispred jednog okola egipatskih postrojbi iskrsnula su dva pustinja nomada. Egipćani su ih dakako odmah uhvatili i odveli pred faraona. Uljezi se tamo izjasniše kao bjegunci iz hetitske vojske, te izvjestiše da se Muvatali utvrdio kod Halpe, te se jako pribojava faraona.

Lukavi Muvatali je ipak osobno izaslao oba izvidnika, „kako bi otkrili mjesto, gdje se Njegovo Veličanstvo pripravlja za bitku s podanicima zemlje Hati“. Ramzesa je trebalo uljuljati u sigurnost, kako je neprijatelj udaljen još više dana stupanja, a Muvatali se i pribojavao izravno sukobiti sa egipatskom vojskom.

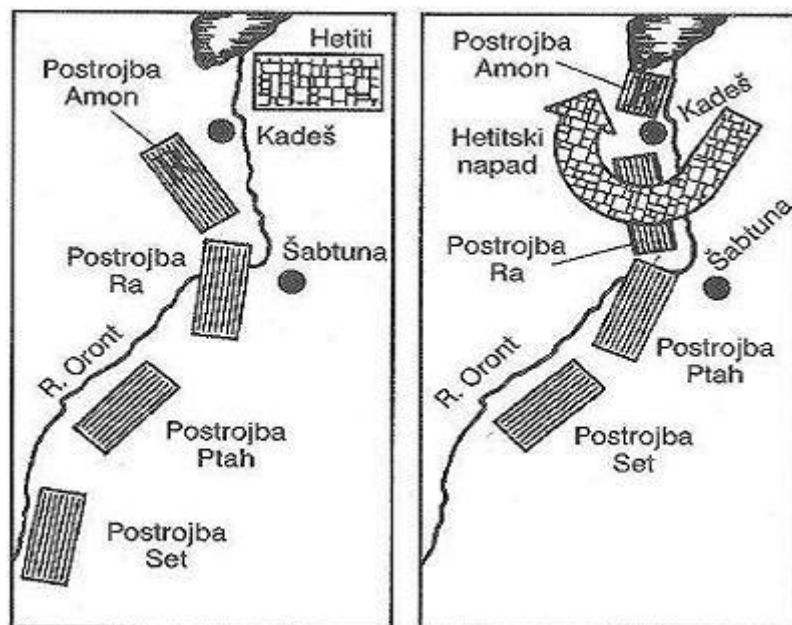
⁶ Novak, Grga, Egipat, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967., str: 156.

⁷ Vandenberg, Philipp, Ramzes Veliki, str: 76.

⁸ Isto, str: 81.-83.

Muvatali je sa Ramzesom igrao najveću igru „mačke i miša“ u svjetskoj povijesti. Dok je ovaj stupao prema izabranom odredištu, gradu Kadeš na desnoj obali Oronta, hetitski veliki kralj se sa svojim postrojbama smjestio sa stražnje strane gradskih zidina, gdje ih Egipćani nisu mogli zamjetiti. Ramzesova je prva nakana bila opsjesti Kadeš i izgladnjivati ga. Na čelu svoje Združene postrojbe Amon prispio je sjeverozapadno od Kadeša. Potpuno bezbrižno pošao je sa svojom tjelesnom postrojbom Šardanaca i najvišim časnicima u neku vrstu prethodnice. Združena postrojba Ra je istodobno još udaljena desetak kilometara, gdje južno od Riblaha na jednome gazu prelazi rijeku Oront. Daljnjih deset kilometara iza, na desnoj obali Oronta, slijedi treća Združena postrojba Ptah. Napokon, još deset kilometara udaljena nastupa ubrzanim korakom Združena postrojba Set.

Uhvativši još dvojicu hetitskih uhoda koji bivaju podvrgnuti mučenju, Ramzes saznaje da se Hetiti nalaze već tu nedaleko, iza kadeških zidina. Ramzes hitno šalje svojega glavnog namjesnika u susret postrojbama, koje su još uvijek južno od Šabtuma, s nalogom neka ih što brže dovede. To se ponajprije odnosi na Postrojbu Set. Dok još Ramzes sa svojim vojskovođama razmatra položaj, podižu se iza kadeških brežuljaka oblaci prašine prema nebu. I prije nego faraon spozna što bi to moglo biti, provaljuju Hetiti iz svojih zaklona i skrovišta. Postrojbe hetitskih bojnih kola potjerale su polovicu Postrojbe Ra prema jugu, a drugu su plovicu progonili prema sjeveru.⁹

Slika 1. Nastupanje egipatskih postrojbi prema Kadešu

⁹ Isto, str: 92.

Tad je Ramzes učinio nešto što se s motrišta vojne znanosti i strategije može opisati kao golemu glupost, pravu mahnitost ili samoubojstvo. Izvješće o borbi izneseno na hramskom zidu u Abu Simbelu opisuje što se tad zbilo: „Njegovo Veličanstvo je jurnulo u vojsku hetitskih neprijatelja i drugih zemalja, koji bijahu s njima. Ramzes je bio moćan poput Seta i gnjevan poput Sahmet, te je pobio cijelu vojsku bijednoga gubitnika iz Hatija, zajedno sa svojim velikim vojskovođama isvom njegovom braćom, kao i sve vođe zemalja koji dođoše s njim. Njihovi pješaci i njihovi vozači bojnih kola padahu na lice, jedna preko drugoga, a Njegovo je Veličanstvo klalo i ubijalo ih, svakoga na mjestu gdje ga je zatekao.

Proizlazi kako se egipatski kralj prvotno htio probiti prema svojim postrojbama što su nastupale s juga. I to on nije pokušao sasvim sam, jer su ga pratili časnici, s kojima je netom održavao ratno vijeće. A prije svih, tu su bili iznimno hrabri borci iz njegove tjelesne postrojbe Šardanaca.¹⁰

Na bojno polje kod Kadeša je u međuvremenu prispjela i Postrojba Ptah, te preuzela borbu. Sad se Muvatalijeva vojska našla u istome položaju kao i egipatska na početku sukoba, s dvije strane okružena neprijateljima. S juga je nastupala Postrojba Ptah, a na sjeveru su se borili Ramzes i njegov zapovjedni stožer. Kad se dolinom Oronta počeo širiti sumrak, Hetitima nije ostao nikakav drugi izbor, osim povlačenja. Morali su sa svojim kolima nastojati domoći se obale rijeke, gdje ih je moglo zaštititi pješništvo, koje se još uvijek nije uključivalo u bitku.

Bitka kod Kadeša završila je nezaovoljavajuće za obje strane, Muvatali je pretrpio teške gubitke u redovima svojih postrojbi bojnih kola, dok mu je pješništvo bilo netaknuto. Ramzes i njegove četiri velike združene postrojbe još više zaslužuju sažaljenje, kako jedinice bojnih kola tako i pješništvo. Postrojba Ra je praktički uništena, dok Postrojba Set uopće nije stupila u boj. Kadeš ostaje pod hetitskom vlašću no unatoč tome faraon odustaje.¹¹

Dolina rijeke Eleuter bila je sad stalna granica između Egipta i hetitske države. Do definitivnoga mira između Hetita i Egipta došlo je tek za Muvatalova nasljednika Katušila, oko 1278. god. pr. Kr., a kasnije i do saveza obiju zemalja. Dva velika imperija podijeliše svoje interesne sfere.¹²

---

¹⁰ Isto, str: 96.

¹¹ Isto , str: 117.

¹² Novak, Grga , Egipat , str: 158.

Drukčije je bilo u Egiptu...Tamo je Ramzes, vrativši se domu, započeo najveći promidžbeni pohod koji je zemlja ikad morala podnijeti. Izvješća, pjesme, klesani prikazi, sve je to ubrzo po svim velikim hramovima kraljevstva iscrpno objavljivalo o neizmjerne hrabrosti i božanskom poslanstvu Ramzesa „Velikog“.Tako su u Tebi, Abydosu, Rameseju, Medinet Habu i u Abu Simbelu prikazi u riječi i slici opisivali vrlo napuhano, pretjerano i potanko što se to zbilo tada , u 5. godini njegove vladavine.¹³

---

¹³ Vandenberg, Philipp , Ramzes Veliki , str: 119.

5. Ramzes – veliki graditelj

5.1 Ramesejon

U zapadnom dijelu Tebe faraoni XVIII., XIX., XX. dinastije dali su u svoju čast sagraditi velike hramove koji su pogrešno nazvani „posmrtnim hramovima“, budući da ih je faraon koristio još za svojega života na zemlji. Stari su ih Egipćani zvali „Hramovi milijuna godina“ i povezivali sa štovanjem božanskog kralja i Amona, glavnog tebanskog božanstva. Faraoni su u njima slavili vrlo staru svetkovinu Sed koja se se održavala (barem nominalno) svake 30-te godine faraonove vladavine. U „Hramovima milijuna godina“ faraon i božanstvo bijahu sjedinjeni u kultu kojim se obnavljala kraljevska moć, a samim time i čitavo kraljevstvo. Sve su te veličanstvene građevine (uglavnom sagrađene od nepečene opeke) bile podignute na zapadnom rubu nilske doline, u smjeru istok – zapad slijedeći sunčevu i nebesku os, a danas su mnoge od njih tek bezlične ruševine.

Hram Ramzesa II. , koji je Champollion nazvao „ Ramesejon“ , jedno je od najdojmljivijih i najsavršenijih arhitektonskih ostvarenja takvoga tipa unatoč razornim potresima i nemilosrdnom zubu vremena.¹⁴

Ramesejon je bio posvećen bogu Amonu, vladaru Tebe. Ondje se slavila velika svetkovina koja se zvala „ lijepa svečanost pustinjske doline“. Kao i u Luxoru, Amon dolazi na svojoj barki i posjećuje susjedna svetišta u pratnji Mut i Khonsua.¹⁵

Ramesejon obuhvaća nekoliko različitih građevina : hram u kojem se štovao kult kralja , kraljevska palača u kojoj je vladar boravio tijekom obreda, kultni hram Ramzesove majke Tuje i supruge Nefertari i velika skladišta od nepečene opeke u sjevernom dijelu svetoga ograđenog prostora. U tim su se skladištima pohranjivali proizvodi iz čitavog kompleksa , koji su se rabili kao svakodnevni žrtveni darovi te kao hrana, pa i odjeća, svećenicima u službi u hramu. Na zapadnoj strani prvog dvorišta leži na zemlji golem monolitni kip Ramzesa , „Sunca svih vladara“. ¹⁶

Na jugoistoku nalaze se golema 67 metara široka ulazna vrata čije je vanjsko pročelje nažalost veoma trošno. Unutarnja strana još je očuvana. Ondje nalazimo fantastične reljefe koji govore o nekim događajima iz bitke u Kadešu , npr. prizore iz života u taboru s vojnicima koji se

---

¹⁴ Siliotti, Alberto , Egipat : hramovi, ljudi i bogovi , Mozaik knjiga , Zagreb , 1999., str: 238.

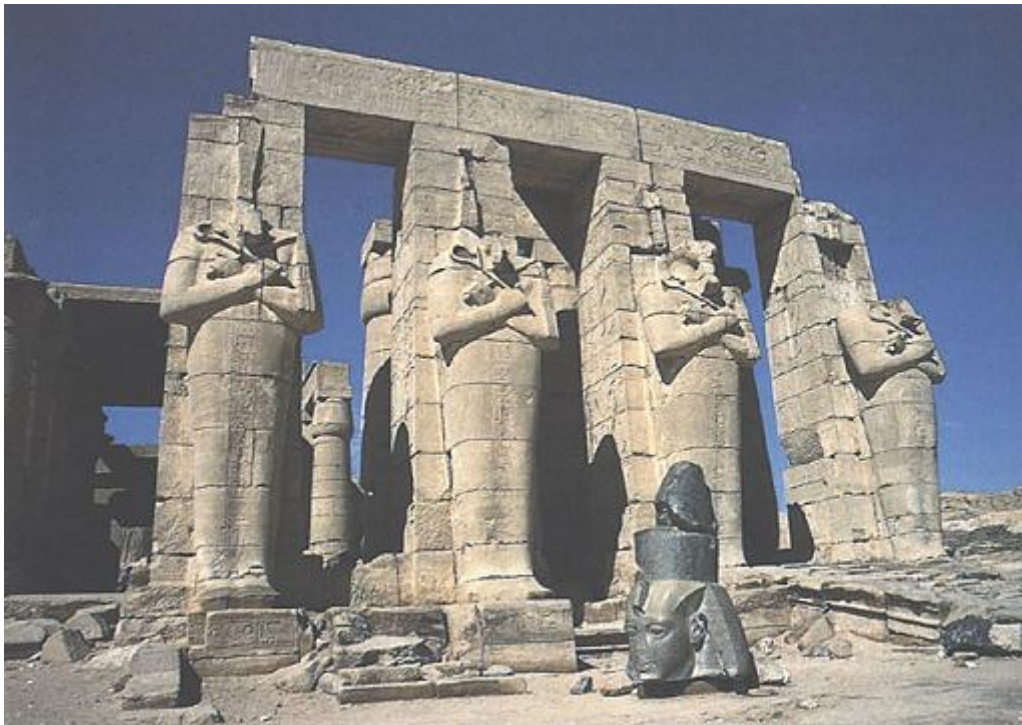
¹⁵ Skliar, Ania , Egipat , Extrade , Rijeka , 2005., str: 121.

¹⁶ Siliotti, Alberto , Egipat : hramovi, ljudi i bogovi , str: 238.

zabavljaju, konje i magarce koji slobodno uokolo trče, ratno vijeće, bičevanje uhoda, a ponajprije iznenadni hetitski napad.¹⁷

Reljefni likovi prikazuju i četiri egipatske vojske u borbi i kralja, golemih dimenzija, kako iz svoje kočije uništava čitave vodove sićušnih neprijatelja. Prizor rata ostavlja dojam pokreta kroz prikaz mnogih konjskih kopita. No, egipatski su umjetnici ovu tehniku upotrebljavali s drugačijom namjerom. To se može potkrijepiti pažljivim promatranjem životinjske glave, iza koje se vide blagi obrisi druge konjske glave. Još je jedan značajan detalj, jedinstven za Ramzesove hramove, lik Amona, koji na pločici ispisuje faraonovo ime.¹⁸

Napušten potkraj vladavine XX. dinastije, Ramesejon su poslije koristili u različite svrhe: kao groblje tebanskih svećenika tijekom „Trećega međurazdoblja“, kao kamenolom građevnoga materijala za XXIV. dinastiju i, na poslijetku, kao crkvu koptskih zajednica nastanjenih u zapadnoj Tebi u IV. stoljeću poslije Krista. Danas je Ramesejon predmet značajnih studijskih i restauratorskih pothvata koje vodi skupina francusko – engleskih arheologa i znanstvenika iz Nacionalnog centra za znanstvena istraživanja iz Pariza i Centra za istraživanje i dokumentaciju kulture starog Egipta iz Kaira.¹⁹

Slika 2. Ozirisovi stupovi i granitna glava Ramzesa II. u Ramesejonu

¹⁷ Skliar, Ania, Egipat, str: 121.

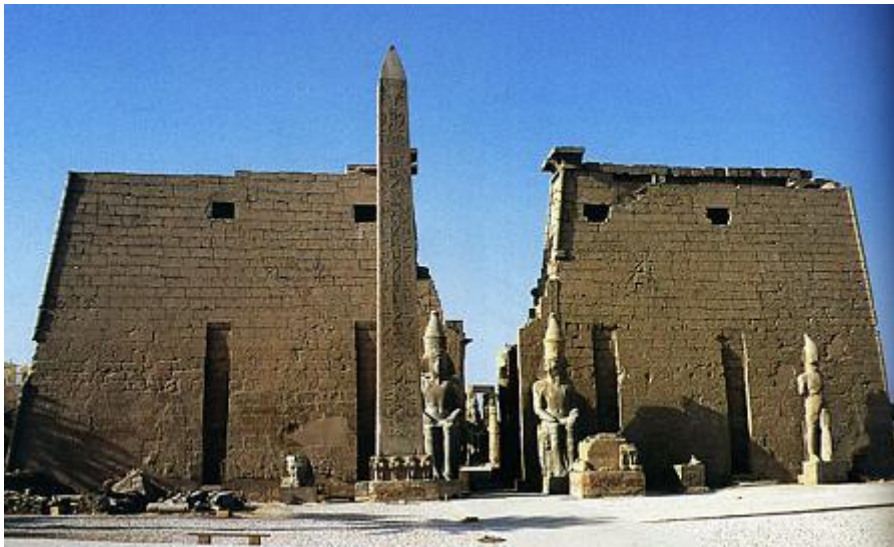
¹⁸ Agnese, Giorgio, Drevni Egipat: umjetnost i arheologija, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 130.

¹⁹ Siliotti, Alberto, Egipat: hramovi, ljudi i bogovi, str: 239.

5.2 Luxor

Luxor se nalazi upravo u Tebi gdje po Homeru građevine sadržavaju neizmjerena bogatstva , a svaka od stotinu gradskih vrata čuva 200 ratnika koji izlaze kroz otvore na vrata s konjima i bojnim kolima. ²⁰

Hram u Luxoru sagradio je Amenhotep III. (oko 1390. – 1353. god.pr.Kr.) kao mjesto proslave godišnje svečanosti Opet tijekom koje se kralj ujedinjuje sa svojim božanskim ka (duhom) kako bi se ojačala kraljeva vladarska sposobnost. Tijekom svečanosti kulturni kip boga Amona nošen je na sjever u Luxor iz daleko većeg hrama boga Amona u Karnaku. ²¹

Sl 3. Ulazno pročelje hrama u Luxoru

Hramove u Luxoru i Karnaku povezuje sveta cesta dugačka 31,5 kilometar koja je popločena i s obje strane obrubljena statuama ovna. Počinje kod Khonsuova hrama u Karnaku, vodi ravno kroz velika južna vrata iz hrama, zatim zavija na visini hrama božice Mut prema zapadu, a odande vodi u ravnoj crti prema Luxoru. Na sjevernom pročelju hrama u Luxoru izdizalo se šest golemih statua koje prikazuju faraone kako sjede i stoje te dva monolitna obeliska od ružičastog granita. Na ulaznim vratima ukrašenim četirima jarbolima na reljefima što se odlikuju strogim i jasnim linijama, slave se događaji u bitci kod Kadeša u kojoj je Ramzes II.

²⁰ Skliar, Ania , Egipat, str: 82.

²¹ Fletcher, Joann , Drevni Egipat , 24 sata , Zagreb , 2008., str. 88.

vodio egipatske postrojbe. Vrata smještena južno od velikog dvorišta vode između dviju golemih statua Ramzesa II. koji sjedi u dvorani s četrnaest stupova i kapitela u obliku cvjetova što se otvaraju. (Dimenzije stupova : 15,8 metara visine; 9,8 metara opsega uz težinu od oko dvadeset tona.)²²

Također u Luxoru se nalazi i hipostilna dvorana iza koje se nalazila manja prostorija gdje su se vršili obredi. Postojale su i skladišta za opremu iz hrama i ponekad i grobnica. Izvan glavnog hrama bilo je jezero , ili samo bunar iz kojeg se uzimala voda za obrede.²³

5.3 Karnak

Velika dvorana sa stupovljem, koju je Ramzes između drugog pilona svojega djeda Ramzesa I. i trećeg pilona Amenhotepa III. „potjerao“ neka raste put nebesa, još se od pradavnih vremena ubraja u svjetska čuda. Po svojim je mjerama jednostavno nepojmljiva građevina. Tu su nanizana 134 stupa od pješčenjaka u 16 redova, od kojih najveći dosižu 21 metar visine, opseg im je 10 metara, 3,57 metara promjer, a 3,34 metara visoke su im glave. Započet još za njegovoga oca Setija I., na sjevernome vanjskom zidu iskićen je prizorima koji veličaju njegove pobjede protiv Libijaca. A na južnome vanjskom zidu pak slavi Ramzes II. pobjedu nad Hetitima. U južnome brodu velike dvorane sa stupovljem Ramzesa II. uzvisuju brojni duborezi, a gdje god promatraču toj šumi stupovlja pogleda prema nebu, svjetluca mu pred očima isto uokvireno ime : „ Usr-maat-Re Setepen- Re“.²⁴

5.4 Abu Simbel

Izniman špiljski hram Ramzes je dao izgraditi u Abu Simbelu. Riječ je možda o najljepšem hramu uklesanom u stijeni u Egiptu uopće. Kad ga je u 18. stoljeću posjetio Belzoni, zabilježio je da je ulaz u hram zatrpan pijeskom dubokim više od 9 metara. On je bio prvi koji je počeo sa iskapanjem ove građevine.²⁵

---

²² Skliar, Ania , Egipat, str: 83.

²³ The new encyclopaedia Britannica , Chicago , 1995., str: 148.

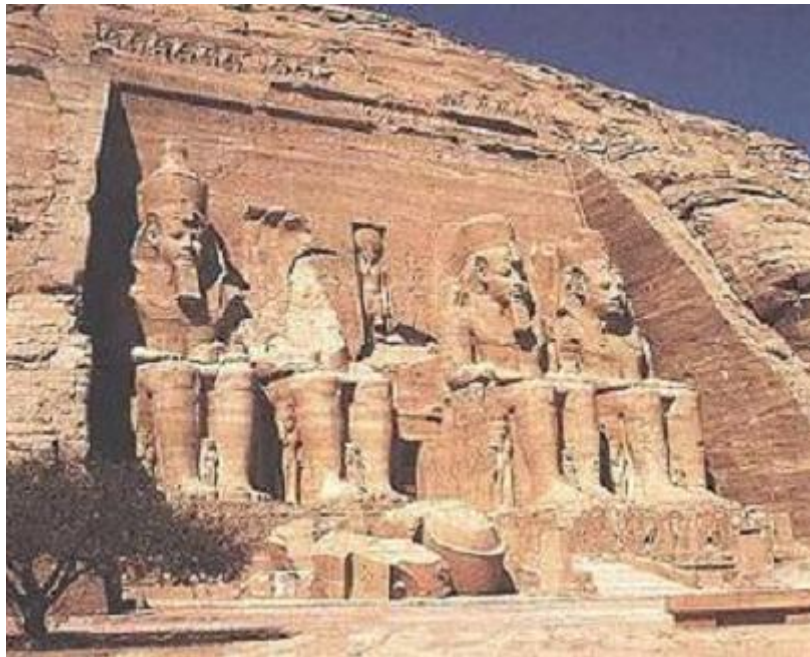
²⁴ Vandenberg, Philipp , Ramzes Veliki, str: 308.

²⁵ Uranić, Igor , Stari Egipat : povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana , Školska knjiga , Zagreb , 2002., str: 170.

Hram se nalazi tristo kilometara južno od prve nilske katarakte, na nubijskom području. To se mjesto štovalo već davno prije početka Novoga kraljevstva. Zidovi u stijeni u kojoj su uklesani hramovi kralja i njegove žene Nefertari zovu se „Meha „ i „Ibheg“. Najveći hram sačuvan za Ramzesa II. bio je posvećen kultu Amon-Rea, Re-Horahtea, Ptaha i samog kralja. Na ulaznim vratima stoje četiri goleme faraonove statue. Vladar koji sjedi prikazan je s kraljevskim nakitom za glavu (nemesom), s kobrom i lažnom bradom. Statue visoke po dvadeset metara imaju unatoč svojoj sličnosti različite izraze lica. Iznad ulaznih vrata nalazi se statua boga Sunca Re- Horahtea koji je položio ruke na hijeroglifske simbole.

Za prekretnice (21. ožujka i 23. rujna) sunce se u određene sate nalazi u posve ravnoj liniji prema hramu. Zatim se sunce pušta da polako, sasvim polako iz tame izrone božanske statue uklesane u stijenu u svetinji nad svetinjama. Pojavljuju se tako , ruku položenih na ramena, Re- Horahte, Ramzes II. i napokon Amon-Re. Samo stetua boga Ptaha ostaje uronjena u tamu zagrobnog života jer ovaj bog simbolizira svijet tame. Hram najdraže faraonove žene Nefertari nalazi se stotinjak metara od velikog hrama.²⁶

Sl. 4. Abu Simbel

---

²⁶ Skliar, Ania , Egipat , Extrade , Rijeka , 2005., str: 122.-123.

5.5 Grobnica kraljice Nefertari

Nefertari je bila omiljena supruga Ramzesa II. Nikada prije u Egiptu neki faraon nije toliko cjenio svoju kraljicu. U njezinu je čast naredio gradnju hrama u Abu Simbelu, uzduž vlastitog hrama, te da joj iskopaju grobnicu dostojnu vladara. Ova je grobnica najljepše i najbogatije urešeno počivalište u Dolini kraljica.

Podrijetlo Nefertari nije posve jasno. Vjerojatno se rodila u plemenitaškoj tebanskoj obitelji, a nagađa se da je bila u rodu s Ajem, koji je postao nasljednikom Tutankhamona 1323. godine pr. Kr. Udala se za Ramzesa II. prije njegove krunidbe. Također se malo zna o njenoj smrti, no njezino se ime, nakon proslave obljetnice u povodu 30 godina kraljevanja Ramzesa II. više nije pojavilo u natpisima. Stoga je vjerojatno umrla oko 1250. god. pr. Kr. u dobi od 40. – 45. godina.²⁷

Grobnicu je 1904. otkrio Ernesto Schiaparelli tijekom prvog temeljitog istraživanja Doline kraljica, koje je provela talijanska arheološka ekspedicija. Mnogo je godina grobnica bila zatvorena za javnost, kako se ne bi oštetile slike u tijeku restauracije, koja je počela 1988., a završila 1992. godine. Oblikom je grobnica mnogo složenija od drugih u dolini, a napravljena je prema nekim grobnicama iz Doline kraljeva. Nakon stubišta koje vodi od ulaza dolazi se do sljedećih prostorija : predvorja, predsoblja i dograđene prostorije. Drugo stubište vodi do ukopne odaje sa dvije dograđene prostorije i sobicom. Stropovi su niži nego u ostalim grobnicama , tamnoplave boje , urešeni zlatnim peterokrakim zvjezdama, kao i u mnogim grobnicama u Dolini kraljeva. Masivne, pravokutne pilastre ukrašavaju prikazi božanstava, često i ged simboli, s kartušama i imenima kraljice. Zidove krasi ulomci iz Knjige mrtvih, tekstovi i likovi koji prikazuju silazak kraljičine duše u podzemni svijet prije nego što će se ponovno roditi.²⁸

---

²⁷ Agnese, Giorgio , Drevni Egipat : umjetnost i arheologija, str: 150.

²⁸ Isto , str: 153.

6. Kraj vladavine

Poslije 67 godina vladanja umro je Ramzes II. Kad gledamo reljefe i čitamo natpise Ramzesa II. na njegovim hramovima, čini se kao da je on bio vječni ratnik. U stvari, poslije uspješnih ratova prvih godina svoga vladanja, u kojima nije uspio uništiti Hetite ni prodrijeti dalje na sjever od onoga teritorija koji je nasljedio, ali je uspio zaustaviti prodiranje i spasiti egipatske interese u Aziji, provodio je Ramzes II u miru, gradeći hramove i palače, kanale i prokope. Kad je umro, nasljedio ga je njegov trinaestogodišnji sin Merenptah koji je za svoga vladanja morao voditi nekoliko manjih ratova i koji je 1227. godine pr. Kr. obranio Egipat od jedne opasne koalicije Libijaca i njihovih saveznika sa Sredozemnog mora. Egipatska je vojska bila još uvijek snažna, ali su egipatske financijske prilike bile dugim vladanjem i velikom građevnom djelatnošću Ramzesa II. iscrpljene toliko da je Merenptah, kad je htio sagraditi svoj posmrtni hram, srušio u tu svrhu veličanstveni hram Amenofisa III. i njegov građevni materijal upotrijebio za gradnju svoga hrama.²⁹

---

²⁹ Novak, Grga, Egipat, str: 158.

7. Egipat u doba Ramzesa II.

7.1 Svetkovine i praznici

Prvi dan u godini nije se svetkovala samo boginja Sopdit, nego je to bio dan općeg slavlja. U hramu Up-uajta ukućani su toga dana prinosili darove svome gospodaru. Čitava godina je bila puna blagdana, osobito u akhitu (jesen), kad se nije radilo u poljima. Velika svetkovina grada Opet trajala je u to godišnje doba gotovo mjesec dana.

Da bi prisustvovali svečanostima u Bubasti, Egipćani su razdragano napuštali svoje poslove i ukrcavali se u čamce, žene sa čegrtaljkama, a muškarci sa frulama. Plesalo se i pjevalo sve do dolaska na cilj, šaleći se uzgred s prolaznicima.

Svetkovinu zvanu tekhi, što znači „pijanstvo“, malo je tko želio propustiti. U cijeloj zemlji se slavio prvi dan prvog mjeseca doba sjetve. Kako su egipatski bogovi bili veliki putnici i vrlo gostoljubivi, u svakom iole važnijem hramu stolovalo je odjednom više božanstava. Memfiski Ptah posjedovao je svetište i unutar zidina Karnaka, kao što je zaštitnica Imita, boginja Uadžit, imala svoje mjesto i u Tanisu.

Kao što su bili dužni slaviti lokalnog boga, stanovnici nisu smjeli zanemarivati ni božanstva svojih prijatelja. Neke su svetkovine bile tako važne da ih je vjernik, ukoliko dotični bog nije imao svetišta u obližnjem hramu, morao slaviti makar i kod kuće. Na započinjuću bilo kakav posao, pa čak i odustajući od svake aktivnosti.³⁰

7.2 Život na selu

Stari Egipćani su veoma voljeli vrtove. U gradu ili na selu svaki je posjednik želio imati bašću i u njoj uzgajati voće i povrće. U Delti je vinogradarstvo bilo daleko razvijenije, no manje u pogledu stolnoga grožđa, koliko za proizvodnju vina. Kako su bili podrijetlom iz Avarisa, između Imita i Sina, Ramzesi su bili veliki vinopije, pa su razvili kako vinogradarstvo, tako i trgovinu vinom.

U doba ramzesa poljoprivreda i dalje počiva na uzgajanju žitarica. Polja ječma i pšenice nizala su se od močvara Delte sve do katarakta. Staroegipatski seljaci bili su u prvom redu ratari. Dok je Egipat kroz četiri mjeseca godišnjeg doba akhit bio poplavljen, nisu imali

---

³⁰ Montet, Pierre, Egipat u doba Ramzesa, Naprijed, Zagreb, 1979., str: 38.

mnogo posla, no čim se Nil povukao u korito, valjalo je dobro iskoristiti vrijeme dok se razmekšana zemlja lako obrađuje. Za oranje su služile isključivo krave, nikada volovi. Volovi su se uglavnom čuvali za pogrebe, za vuču sarkofaga, ali također i za vuču kamenih blokova. Egipćani su u početku dosta dugo tražili koje su životinje najpogodnije za pripitomljavanje. Čovjek i pas združili su se u lovu. Govedo i magarac pokazali su se sposobnim za prenošenje tereta. Ovčju vunu cijenili su Beduini, dok su je se Egipćani žicali upotrijebiti ne samo za mrtvace, nego i za žive osobe. Ovcu su pretpostavili kozu. Osim tih životinja, koje su, kao i svinju, brzo pripitomili, Egipćani su lovili i uzgajali u vrtovima gazele, jelene, antilope, orikse, kozoroge pa čak i odvratne hijene. Devu su poznavali samo stanovnici istočnog dijela Delte.³¹

7.3 Zanimanja i obrti

U obje pustinje što se protežu uzduž nilske nizine, Egipat posjeduje izvanredno stijenje, koje je graditeljima, kiparima i draguljarima pružalo obilje materijala kako za divovska tako i za minijatura djela. Najbolji i najbježi vapnenac vadio se iz kamenoloma Rojau nedaleko od izvora Heluana u kojem je pod Ramzesom II. radilo ljudi više nego ikada. Kamen se nije vadio neprekidno i redovito. Kada je faraonu bio potreban kamen bekhen (crni škrljasti peščenjak), poslao je ekspediciju, koja je značila velik događaj za njegovu vladavinu, jer su u njoj sudjelovale tisuće ljudi.

Zlata je u izobilju bilo posvuda u pustinji između Nila i Crvenog mora. Najznačajnija nalazišta su u Koptosu i u oblastima manje pogodnim od planine bekhen. Rudnici su potpali pod vlasništvo hrama. Cjelokupno zlato vađeno iz planine prolazilo je najprije kroz hram, prije nego je odlazilo obogatiti kraljevu riznicu.

Pouzdamo li se u brojne slike iz grobnica Nove države koje predstavljaju rad u radionicama, možemo lako pomisliti da su na istom prostoru istodobno radili svi zanatlije: klesari, kamenoresci, drvorezbari, lončari, zlatari, draguljari, izrađivači metalnog posuđa, oružari, stolari i kolari.

Proizvodnja kamenog posuđa, koja je dospjela do visokog stupna savršenstva još pod I. dinastijom, cvala je i dalje u doba Ramzesa II. U alabastru, škrljevcu i breči rezali su se

---

³¹ Montet, Pierre, Egipat u doba Ramzesa, str: 104.-105.; 108.;121.

vrčevi , amfore , zdjele i pehari. Oruđe je bilo sasvim jednostavno. Najkarakterističnije je svrdlo s drvenom drškom na vrhu presvučenim kožom.

Staroegipatski se zidar bavi gotovo isključivo pravljenjem i slaganjem sirovih opeka. Svaki je grad okružen zidom širokim petnaestak i visokim dvadesetak metara. Jedino su vrata od kamena, dok je čitav zid podignut od cigala. Kad je Ramzes II. preuzeo gradnju svog omiljenog grada Per-Ramzesa, dao je okupiti djecu Izraelovu, odredio im nadglednike i prisilio ih nesmiljenom strogošću da prave opeke.³²

7.4 Vojska

Budući pješadijski oficir bio je unovačen već u kolijevci. Čim bi porastao dva lakta, bio je zatvoren u kasarnu. Morao je proći tako okrutne vježbe da su mu uskoro glava i tijelo bili puni rana koje nisu zarastale.

Vojničko se zvanje moglo sasvim lijepo isplatiti. Poslije svake pobjede uslijedila bi podjela plijena. Ime onoga tko se istakao u borbi razglasio bi kraljevski glasnik, a junak bi u svome gradu dobio zemljišta i još robova obaju spolova između zarobljenih kraljevih neprijatelja.

Ramzesi su ,poput svojih predšasnika, željeli da im je vojska dobro uhranjena i opremljena. Činili su sve što je ovisilo o njima da im vojnici budu zadovoljni svojom sudbinom.Zato Ramzes II. tako ogorčeno predbacuje svojim četama što su ga ostavile samoga usred neprijatelja, bez ikakve pomoći osim Amonove.

Vojna se obuka sastoji u marševima, ali i u borbama prsa u prsa. Faraon se rado zabavljao promatrajući takve borbe i ostala natjecanja najuvježbanijih vojnika.³³

---

³² Isto, str: 131.-138.; 144.-147.

³³ Isto, str: 212.-217.

8. Literatura

Agnese, Giorgio , Drevni Egipat : umjetnost i arheologija , Mozaik knjiga , Zagreb , 2006.

Burenhult, Goran , Velike civilizacije , Dušević & Kršovnik , Rijeka , 2005.

Fletcher, Joann , Drevni Egipat , 24 sata , Zagreb , 2008.

Montet, Pierre , Egipat u doba Ramzesa , Naprijed , Zagreb , 1979.

Novak, Grga , Egipat , Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti , Zagreb , 1967.

Siliotti, Alberto , Egipat : hramovi,ljudi i bogovi , Mozaik knjiga , Zagreb , 1999.

Skliar, Ania , Egipat , Extrade , Rijeka , 2005.

The new encyclopaedia Britannica , Chicago , 1995.

Uranić, Igor , Stari Egipat : povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana , Školska knjiga , Zagreb , 2002.

Vandenberg, Philipp , Ramzes Veliki , A3 data , Zagreb , 2000.

- http://infoz.ffzg.hr/cae/egipat/spomenici/128_velika.jpg (ramesejon)
- http://infoz.ffzg.hr/cae/egipat/spomenici/115_velika.jpg (abu simbel)
- http://infoz.ffzg.hr/cae/egipat/spomenici/056_velika.jpg (ulazno pročelje hrama u Luxoru)
- Vandenberg, Philipp , Ramzes Veliki , A3 data , Zagreb , 2000. , str: 97 (bitka kod Kadeša)